

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

conferences.uz

No 21
31 октябрь

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
24-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
21-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-24**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
21-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-24**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 21-күп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 16 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарiev Турсун Ҳуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарiev Турсун Ҳуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содикович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содикович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**ГЕОЛОГИЯ-МИНЕРОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ
ИННОВАЦИЯЛАР**

1. Egamberdiev Ilxom Ergashevich

AHOLI VA HUDUDLARNI GIDROMETEOROGIK XUSUSIYATLI FAVQULODDA
VAZIYATLARDAN MUHOFAZASI QILISHNI TASHKIL ETISH 7

2. Jonibekov Shuhrat Baxtiyorovich

FAVQULODDA VAZIYATLAR XAVFI YUZAGA KELGANDA YOKI SODIR
BO'LGANDA AHOLINI KO'CHIRISH 10

3. Shomirzaev Otabek Quvonovich

AHOLI VA HUDUDLARNI EKOLOGIK HUSUSIYATLI FAVQULODDA
VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH 13

ГЕОЛОГИЯ-МИНЕРОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

**AHOLI VA HUDDUDLARNI GIDROMETEOROGIK XUSUSIYATLI FAVQULODDA
VAZIYATLARDAN MUHOFAZASI QILISHNI TASHKIL ETISH.**

*Egamberdiev Ilxom Ergashevich
Sirdaryo viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi uslubchi- o'qituvchisi
Telefon raqami: +998993462785
Elektron pochta manzili: egamberdiyevilhom76@gmail.com*

Annotatsiya: Mamlakatimiz geografik jihatdan shunday bir mintaqada joylashginki, tabiatning biror bir turdagini injiqliklari bu o'lkani chetlab o'tmagan. Jumladan, tabiiy xodisalardan - yer qimirlashlari, siljishlari, o'pirilishlar, qor ko'chishlar, kuchli yog'ingarchiliklar, dovullar va boshqa fojiali oqibatga olib kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlar mintaqamizda bo'lib turadi. Shuning uchun ham Respublikamiz hududida favqulodda vaziyatlar yuzaga keltiradigan havf yo'q emas deb aytolmaymiz, ular haqida aholiga to'la ma'lumot berish, ular yuz berishini oldini olish mumkinligi, sodir bo'lganda qilinishi zarur bo'lgan tadbirlar haqida yo'l-yo'riq berish, ularga o'rgatish nihoyatda dolzarb masala hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Sel, Turbulent, Toshqin, dengizlar, daryolar, soyalar, muzliklar, qor, jala.

Tabiiy ofatlar insoniyat boshiga og'ir kulfatlar soluvchi, ekologik muhitga, halq xo'jaligiga beqiyos zarar yetkazuvchi hodisalar bo'lib, ular har yili mamlakatimizning turli hududlarida sodir bo'lib turadi, har yili turli-tuman tabiiy xodisalar mamlakatimizning u yoki bu hududlarida sodir bo'lib turishi uzoq yillik kuzatishlardan ma'lum. Masalan; Farg'on'a vodiysi viloyatlarda sel kelishi, Xorazm va Toshkent viloyatlari hududlarida suv toshqini, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlarida esa chang-to'zonli shamollar, «Afg'on» shamollari sodir bo'lib turadi.

Sel - suvning mexanik faoliyatidan yuzaga keladigan murakkab jarayon bo'lib, turli omillarning (iqlim, gidrologik, geomorfologik, geologik va boshqalar.) o'zaro ta'siri natijasida vujudga keladi. Uning tarqalishida mahalliy sharoit alohida o'rinnegallaydi. Sel vujudga keladigan yoki sodir bo'lish ehtimoli yuqori bo'lgan joylarni sel o'chog'i deb yuritiladi. Sel o'chog'i paydo bo'lishining asosiy ko'rsatgichi gidrometeorologik sharoit hisoblanadi. Uzoq muddatli jala yog'ishi va muzliklarning qisqa muddatda kuchli erishi oqibatida daryo o'zanlaridagi suv miqdori keskin ko'payib ketadi. Natijada suv bilan aralashgan (qum, shag'al, dagal bo'lakli jinslar) oqim paydo bo'lishi natijasida maydonning quyi qismlarida katta kuchga ega bo'lib ko'pgina qo'poruvchilik ishlarini amalga oshiradi. Shu sababga ko'ra sellar ikki guruhg'a bo'linadi: glyatsial - muzlik va qorlarning tez erishi va jalali - ko'p miqdorda yomg'ir yog'ishi natijasida paydo bo'ladi. Ularni paydo bo'lishida joyning geomorfologik tuzilishi va chiqindi jinslar miqdori ham alohida o'rinnegallaydi.

Respublikamizning tog' oldi hududlari va unga tutash tekisliklarida ko'p yomg'ir yog'ishi natijasida paydo bo'ladigan sellar keng tarqalgan. Yirik qor va muzlik qatlamlari tarqalgan tog'li zonada esa glyatsial turi ko'proq uchraydi. Sellarning jalali turi aholi va hududlarga katta havf solib ko'p miqdorda iqtisodiy zarar yetkazadi.

Sel oqimlari harakat hususiyati bo'yicha turbulent va strukturali turlariga bo'linadi. Turbulent sellar o'zan bo'ylab, daryo va soylardagi suv miqdori ortib ketishi natijasida oqim harakati qonuniga muvofiq vodiy yo'nalishi bo'yicha bo'ladi.

Strukturali sellar maydon bo'ylab, turli tosh bo'laklarining butun yonbag'ir bo'yicha yoppasiga bostirib kelishi natijasida bo'ladi.

Respublikamizning sel havfi bor joylaridagi aholini havfsiz joylarga o'tkazish bo'yicha

favqulodda vaziyatlar vazirligi, Boshgidromet xizmati hamda Suv va Qishloq xo‘jaligi vazirligi xodimlari joylardagi mahalliy hukumat organlari rahbarlari bilan maxsus dasturlar asosida harakat qilmoqdalar.

Havfli joylarda joylashgan aholining to‘g‘ri harakat qilishida, ayniqsa ko‘chki va sel oqimlari bo‘ladigan hududlarda, havf yuzaga keladigan omillarni o‘z vaqtida aniqlash, qayd etish va bundan aholini habardor qilish tadbirlari muhim o‘rinni egallaydi. Sel havfi bor joylardagi aholi o‘n daqiqa mobaynida, ko‘pi bilan 1-2 soat ichida ogohlantirilishi kerak.

Hususan, sel havfi bo‘lishiga me’yordan ortiq jala quyishi yoki mavsumga hos bo‘lmagan haroratning birdan ko‘tarilishi sababchi bo‘ladi. Sodir bo‘lgan sel to‘g‘risida, aholi yashash joylariga yaqinlashishidan quyidagi ko‘rsatkichlar dalolat beradi. Daryo va soy suvlarining oshib ketishi, ularning yuqori qismida barcha shovqinlarni qamrab oluvchi kuchli gumburlash, oqimdagи yirik toshlarni bir-biriga urilishi natijasida vahimali larza paydo bo‘ladi.

Eng muhimi qadimiy an’analarga rioya qilgan holda barcha tarbiyaviy va amaliy ishlarni rejalashtirish lozim. Shundagina sodir bo‘lishi lozim bo‘lgan havf mumkin qadar oldi olinadi yoki undan keladigan iqtisodiy talafot kamroq bo‘ladi.

Masalan, millatimizga hos bo‘lgan hikmatlardan «Serdaraxt qishloqni sel olmas» degan dono fikrga amal qilinsa, qar qanday yog‘ingarchilik bo‘lsada, sel oqimi tarkibidagi cho‘kindi jinslari mutlaqo bo‘lmasligiga olib keladi. Bundan tashqari qurilish inshootlarini rejalashtirishda sel havfi bor joylardan uzoqroqda bo‘lishiga qat’iyan rioya qilinishi kerak. Yana bir muammo to‘g‘risida, ya’ni hozirgi vaqtida qir-adirlarni o‘zlashtirib sug‘orma yerlarga aylantirish hollarini ko‘p uchratayapmiz. Asosiy e’tibor shu yerlardagi agrotexnik ishlov berishga, ya’ni adirlarni ko‘ndalangiga haydash yoki sug‘orish inshootlarini shu yo‘nalishda bo‘lishiga chek qo‘yish kerak.

Buning uchun nimalarga e’tibor berish lozim?

Yuqorida qayd qilinganidek, sellar mavsumiy vaqlarda sodir bo‘ladigan jarayonlardan hisoblanadi, shu vaqlarda sel havfi yuqori bo‘lgan hududlarda faoliyat ko‘rsatishning ayrim talablariga rioya qilish zarur. Ya’ni, ko‘p holatlarda aholining ma’lum qismi dam olish vaqtlarini tog‘li o‘lkalarda, daryo bo‘ylarida o‘tkazishga harakat qilishadi. Bu bejiz emas, albatta. Lekin daryo bo‘ylarida vaqtinchalik chodir qurishdan oldin joyning tabiiy sharoiti, relefi, atrof muhitning tuzilishi to‘g‘risida fikr yuritilib, so‘ng to‘xtash joyini belgilash kerak. Yog‘ingarchilik miqdori asta-sekin ortib borishi bu turgan joyni zudlik bilan o‘zgartirish lozimligiga bildirilgan birinchi ishoradir.

Chunki suv miqdorining daryo va soylarda ortib ketishi dam oluvchilarga ortiqcha tashvish tug‘diradi. Mobodo shunday vaziyatda sel oqimlari belgisi sezilgudek bilinsa tezlik bilan daryo uzanidan iloji boricha uzoqroq, balandroq yonbag‘irga chiqib ketish zarur. Yog‘ingarchilik o‘tib ketgandan so‘ng vodiya tushishga hech vaqt shoshilish kerak emas, chunki birinchi sel oqimidan so‘ng keyingilari takrorlanishi mumkin. Tabiiy ofatlar ichida katta talofatlar keltiradigan, aholini og‘ir tahlikaga soladigan va qisqa vaqt ichida shiddatli bo‘ladigani suv toshqinlaridir.

Toshqin-daryolar, soylar, dengizlar, ko‘llarda suv sathining keskin ko‘tarilishi oqibatida yuzaga kelib, yer yuzasining katta maydonlarini vaqtinchalik bosishidir.

Toshqinlar ko‘p holatlarda kuchli jala, harorat ko‘tarilishi bilan qor va muzliklarning keskin erishi natijasida havzalardagi suv miqdorining ko‘payishidan paydo bo‘ladi. Bundan tashqari suv havzalari atrofidagi yonbag‘irlarda ko‘chki sodir bo‘lishi qoyalardan tog‘ jinslari o‘pirilishi bilan havzadagi suv toshib chiqishi va tug‘onlarning behosdan buzilib ketishi oqibatida ham sodir bo‘lishi mumkin. Odatda bunday toshqinlar juda havfli bo‘ladi.

Toshqinlarning yana bir turi shamolning katta tezligi bilan bog‘liq bo‘lib, dengiz suvini qirg‘oqlarga ma’lum balandlikda bostirib kelishidan paydo bo‘ladi. Lekin, toshqinning bu turi mamlakatimiz hududlarida uchramaydi.

Vatanimizning tabiiy tuzilishi, gidrometeorologik sharoiti, muxandis-gidrogeologik inshootlari boshqa tabiiy ofatlar kabi toshqin bo‘lib turishi va uning havfi yuqoriligidan dalolat beradi. Ayniqsa bu hodisa suv tarmoqlari atroflarida juda ko‘p tarqalgan. Toshqinlarning hosil bo‘lishi, garchan bir hil sababdan bo‘lsada, ya’ni ob-havo sharoitining keskin o‘zgarishi natijasida me’yordan ko‘p yog‘ingarchilik bo‘lishi, aholi yashash joylari va hududlarga turli ta’sir ko‘rsatadi. Bular ichida eng kuchlisi halokatli toshqinlar hisoblanib, ular uzoq muddat yoqqan yomg‘ir natijasida yuzaga keladi. Bizning sharoitda toshqinlar bilan birga sellar doim kuzatiladi. Aholi va hududlarni toshqin, sellardan muhofaza qilishning birinchi talabi daryo, soy o‘zanlari

atrofini mustahkamlashdan iborat. Shunday tadbir Oqsuv va Shohimardonsov atroflarida olib borilib qирғоqlар qum-shag'ал, temir-beton mahsulotlari bilan mustahkamlanadi. Toshqinning hosil bo'lish hususiyatiga ko'ra ba'zi ehtiyyot choralarini amalgalashish lozim. Ya'ni oziq-ovqat, ichimlik suvi, kiyim-kechak va boshqa maishiy-xo'jalik zahiralariga ega bo'lish, ularni suv bosmaydigan joylarda saqlash. Kerakli xo'jjatlar, zarur mol-mulk bilan evakuatsiyaga tayyorgarlik ko'rish zarur. Toshqin juda katta tezlik bilan avj olayotgan bo'lsa, zdulik bilan yaqin atrofdagi tepalikka qarab yurish, bino sharoitida bo'lsangiz yuqori qavatlarga ko'tarilish, tomlarga chiqib olish tadbirlarini amalgalashish lozim. Ammo, barcha ehtiyyot choralariga qaramasdan mobodo, suv ichida qolsangiz, eng muhim sarosima va vahimaga berilmasdan xotirjamlik bilan ustki va oyoq kiyimlarni yechish, suv oqimi bo'ylab birorta balandroq yoki mustahkam asosga ega bo'lган predmetni tanlash, suv bilan birga harakat qilayotgan buyumlardan o'zingizni ehtiyyot qilish choralarini ko'rishingiz lozim. Zaruratga ko'ra uylarni, xonalarni tark etayotganingizda suv, gaz, elektr tarmoqlarini havfsiz holatga keltirishni unutmaslik kerak. Yerto'lalarda oziq-ovqat zahirasi mavjud bo'lган taqdirda ularni quruq bo'lган joylarga, suv bosib zarar yetkazmaydigan joylarga olib qo'ygan ma'qul.

Avvalo, har qanday tabiiy ofat yuzaga kelgan maydon va hududda o'ziga yarasha antisanitariya holati yuzaga keladi. Buning oqibatida odamlar o'rtasida, tirik organizmlar o'rtasida yuqumli zararlanish holati tarqaladi. Shu vaziyatdan chiqish uchun ma'lum muddatgacha faqat qaynatilgan suv iste'mol qilish va quruq oziq-ovqatlar bilan chegaralangan ma'qul. Zarurat tufayli uy-joylardan boshqa yerga o'tilgandan so'ng qaytib kelinganda uyning holatini, atrof yo'laklarni sinchiklab ko'zdan kechirish kerak. Hech vaqt uyg'a kirishga shoshilmang. Toshqin tufayli uylarning devorlari zah tortishi, namgarchilik me'yordan ortib ketishi oqibatida inshootlar bardoshligi zaif bo'lib qoladi, natijada uncha katta bo'lмаган tashqi kuch ta'sirida binolar qulab ketishi mumkin. Suv to'planib qolgan joylardan alohida yo'laklar hosil qilib yurish joylarini tashkil etish kerak.

Xona ichida qolgan oziq-ovqatni iste'mol qilishdan o'zingizni saqlang. Mavjud asbob-uskunlardan, ayniqsa elektr asboblaridan foydalanishda nihoyatda ehtiyyot bo'ling. Chunki to'liq qurimagan asboblar boshqa favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishiga sababchi bo'lib, qo'shimcha nohushliklarni olib keladi. Bundan tashqari har qanday tabiiy ofatni bartaraf qilishda ham o'ziga yarasha talab va qoidalari mavjud. Hususan, toshqindan so'ng uni bartaraf qilishda keng miqyosda aholi tomonidan qanday ishlar amalgalashish lozim?

Avvalo, yuqorida ta'kidlanganidek atrof sinchiklab o'rganilgandan so'ng, suv bosgan joylar ortiqcha turli materiallardan xalos qilinib quritish ishlari amalgalashish lozim. Inshootlarda yarim o'pirilgan, qayta tiklab bo'lmaydigan joylar aniqlansa tezda bo'zib tashlanishi va u joylar tozalanishi kerak.

Binolarning pastki, pastqam joylarida suv to'planib qolgan bo'lsa texnik asboblar yordamida suv chiqarib tashlanadi. Toshqin natijasida shikastlangan maishiy-energetika tarmoqlari, yillar, ko'priklar va boshqa inshootlarni ta'mirlashga kirishiladi. Mazkur tadbirlarni amalgalashish aholidayan uyushqoqlikni, jipslik va o'zaro hurmatni talab etadi. Shundagina oldinda turgan har qanday talofat oqibatini tezda bartaraf qilish mumkin.

Yuqorida qayd qilinganidek, toshqin va sellarning paydo bo'lishida respublikamiz hududlaridan tashqarida bo'lган tabiiy suv omborlar, gidrotexnik inshootlar ham o'ziga yarasha havf tug'diradi. Bizning nazarimizda bunday ob'ektlarning joylashgan o'rni, havflilik darajasi, ko'lami to'g'risida batafsil ma'lumot berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Aksariyat ko'p hollarda favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda aholi o'rtasida ma'lumot yo'qligidan sarosimaga tushish oqibatida talofat ikki-uch bar obar ko'payib ketishiga olib keladi.

Foydalanaligan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 242-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 455-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 754-sonli qarori
4. <https://lex.uz/>

FAVQULODDA VAZIYATLAR XAVFI YUZAGA KELGANDA YOKI SODIR BO'LGANDA AHOLINI KO'CHIRISH.

Jonibekov Shuhrat Baxtiyorovich
Sirdaryo viloyati Favqulodda vaziyatlardan boshqarmasi
Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi.
Telefon raqami: +998994745434
Elektron pochta manzili: shuxratbekjonibekov1987@gmail.com

Annotatsiya: Aholi tabiiy va texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida, shuningdek favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorgarlikdan o'tayotgan aholi guruhlarini tayyorlashning asosiy vazifalarini, shakllari va usullarini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Aholini ko'chirish, oldindan o'tkaziladigan ko'chirish, cheklangan (lokal) ko'chirishlar, umumiy ko'chirish, qisman ko'chirish, tezkor guruhlar, ro'yxatlar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 754-sonli va 455-sonli qarorlariga asosan aholi tabiiy va texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida, shuningdek favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorgarlikdan o'tayotgan aholi guruhlarini tayyorlashning asosiy vazifalarini, shakllari va usullarini belgilaydi.

Aholini ko'chirish qilish - ehtimoli bo'lgan yoki yuz bergan tabiiy, texnogen xususiyatli favqulodda vaziyat hududidan aholini transportda (piyoda) olib chiqish va avvaldan tayyorlab qo'yilgan havfsiz (favqulodda vaziyat ta'siri bo'lmaygan) joylarga vaqtincha joylashtirish tadbirlari majmuidir.

Aholini turli xususiyatlardagi favqulodda vaziyatlardan muhofazalash, barcha ob'ektlar, tashkilot va muassasalar rahbarlarini eng asosiy vazifalaridan bo'lib, evakuatsiyaga oid tadbirlarni o'tkazish va odamlarni joylashtirish maqsadida oldindan bazalar tayyorlab qo'yish lozimligi qayd etilgan.

O'tkazilish vaqt va muddatiga qarab, aholini ko'chirish 2 turga ajratiladi;

- oldindan o'tkaziladigan ko'chirish;
- shoshilinch (kechiktirib bo'lmaydigan) ko'chirish.

Oldindan o'tkaziladigan ko'chirish - favqulodda vaziyat (havfli ob'ektlardagi falokatlar yoki tabiiy ofatlar) yuzaga kelish ehtimoli yuqori darajada ekani haqida, ishonchli ma'lumot olinganda o'tkaziladi. Bunga bir necha o'n daqiqadan bir necha sutkagacha davr ichida favqulodda vaziyat sodir bo'lishi mumkinligi haqidagi oldindan taxminlash asos hisoblanadi.

Shoshilinch (kechiktirib bo'lmaydigan) ko'chirishlar - odamlarning hayoti va salomatligiga havf tug'iladigan darajada texnogen yoki tabiiy tusdagi favqulodda vaziyat yuzaga kelgan, aholining risoladagidek kun kechirishi buzilgan taqdirda o'tkaziladi.

Favqulodda vaziyat rivojlana borishi va favqulodda vaziyat zonasidan olib chiqiladigan aholi soniga qarab, ko'chirishning 3 xil turi bo'ladi:

- cheklangan (lokal) ko'chirishlar;
- mahалий ko'chirishlar;
- mintaqaviy ko'chirishlar.

Cheklangan (lokal) ko'chirishlar - favqulodda vaziyat manbai shikast omillarining ehtimol bo'lgan ta'sir zonasasi shahar kichik tumani yoki qishloq aholi yashash joyi chegarasi ichidan chiqmay, ko'chiriladigan aholi soni bir necha ming kishidan oshmagan taqdirda o'tkaziladi. Bunday hollarda ko'chirilgan aholi, odatda, favqulodda vaziyat zonasiga tutash aholi yashash joylariga yoki shaharning shikastlanmagan tumanlariga (favqulodda vaziyat manbaining shikastlovchi omillari ta'sir zonasidan tashqarida) joylashtiriladi.

Mahalliy ko'chirishlar - o'rtacha kattalikdagi shaharlar, yirik shaharlarning alohida tumanlari, qishloq tumanlari favqulodda vaziyat zonasiga tushib qolgan hollarda o'tkaziladi. Bunda ko'chiriladigan aholi soni bir necha mingdan o'nlab ming kishigacha yetishi mumkin bo'lib, ular, odatda, favqulodda vaziyat zonasasi bilan yondosh havfsiz joylarga joylashtiriladi.

Mintaqaviy ko'chirishlar - shikastlovchi omillar anchagina keng maydonga yoyilib, yirik shaharlarni ham o'z ichiga olgan, aholisi juda zikh joylashgan bitta yoki bir necha mintaqaga hududini qamrab olganda amalga oshiriladi. Mintaqaviy ko'chirishda favqulodda vaziyat zonasidan transportda (piyoda) olib chiqiladigan aholi doimiy yashab turgan joylaridan anchagina

uzoqqa ko'chirilishi mumkin.

Favqulodda vaziyat zonasiga tushib qolgan aholining qanchasi ko'chirish tadbirlari bilan qamrab olinganiga qarab, ko'chirishning ikki turi (varianti) bo'lishi mumkin;

- umumiyo ko'chirish;
- qisman ko'chirish.

Umumiy ko'chirish - favqulodda vaziyat zonasidan hamma toifa aholi olib chiqilishini nazarda tutadi.

Qisman ko'chirish - favqulodda vaziyat zonasidan mehnatga layoqati bo'lmagan aholi, mактабгача yoshdagи bolalar, mактаб, kasb-hunar, texnika bilim yurtlari o'quvchilari olib chiqilishi zarur bo'lganda o'tkaziladi.

Fuqaro muhofazasi ko'lamiga va ko'chirishning qanchalik shoshilinchligi talablariga qarab, mahalliy yoki mintaqaviy ko'rinishdagi shoshilinch (kechiktirib bo'lmaydigan) yoki oldindan o'tkaziladigan ko'chirish, tegishli fuqaro muhofazasi boshliqlarining ko'rsatmalari yoki farmoyishlariga binoan amalga oshiriladi.

Boshqaruvning hududiy, idoraviy, ob'ekt idoralari fuqaro muhofazasi boshliqlari ko'chirishga umumiy rahbarlik qiladi. Aholini ko'chirish tadbirlarini bevosita tashkil etish va o'tkazishga esa viloyat, shahar, tumanlar ma'muriyati va iqtisodiyot ob'ekti boshqaruv organlari tashkil etadigan aholini ko'chirish komissiyalari (guruhlari) rahbarlik qiladi.

Aholini ko'chirish usullariga qarab, 3 (uch) ta ko'chirish usuli bo'ladi:

- transportda;
- piyoda tartibda;
- aralash usulda.

Aralash usul eng samarali va eng maqbul usul hisoblanadi, u mavjud transport yordamida iloj boricha eng ko'p ishlovchilar bilan bir vaqtida aholini qolgan qismini birga qo'shib olib chiqishga asoslanadi. Bunda, asosan piyoda tartibda yura olmaydigan aholini transportda olib chiqish rejalashtiriladi.

Quyidagilar ko'chirish tashkilotlari tarkibiga kiradi:

- aholini ko'chirish hay'atlari;
- ko'chirilganlarni qabul qilish hay'atlari;
- ko'chiriladiganlarning yig'ilish joylari;
- ko'chirilganlarni qabul qilish joylari;
- ko'chirishning oraliq joylari;
- piyoda ko'chirilganlarning yo'llaridagi boshqarish guruhlari;
- ko'chiriladigan aholini transportda (piyoda) olib chiqish tezkor guruhlari.

Ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylari. Ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylari temir yo'l bekatlari, avtomobillar to'xtash uchun qulay joylari, piyoda ko'chiriladiganlar yo'llari yaqinidagi odamlaryig'ilishi uchun sharoit bor joylarda tashkil etiladi.

Ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylarida yoki ularga bevosita yaqin joylarda aholini muhofaza qilish uchun mavjud muhofaza inshootlari (panajoylar, yer to'lalar va boshqa xandaklar) tayyorlab qo'yilib, eng oddiy yashirinish joylari jihozlanadi.

Ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylari bir vaqtida baravariga kamida bitta poezdga (kemaga) odamlar chiqishini yoki baravariga bir guruh odam yig'ilishini ta'minlaydigan bo'lishi kerak.

Har qaysi ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylariga tartib raqami beriladi. Unga iqtisodiyot ob'ektlari, turar joydan foydalanish tashkilotlari, shuningdek aholini transportda olib chiqish va piyoda ko'chiriladiganlarning yo'llari, tashkil etiladigan transportga chiqish joylari birkitib qo'yiladi.

Ko'chiriladigan aholining yig'ilish joylarining shahar, tuman, ob'ekt ko'chirish hay'atlari bilan, transportga chiqish joylari va transport tashkilotlari bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqasi ta'minlangan bo'lishi kerak.

Ko'chirilgan aholini qabul qilish joylari. Ko'chirilganlarni qabul qilish joylari ko'chirilgan, aholini transportdan tushadigan joylarda yo'lga qo'yiladi hamda shu aholini kutib olish va keyingi joylashtiriladigan joylarga jo'natishga mo'ljallangan bo'ladi.

Odamlarni har qanday ob-havoda vaqtincha joylashtirish maqsadida, qish vaqtlarida esa isitish imkoniyatini ta'minlaydigan mактаблarda, madaniy dam olish inshootlarida va boshqa jamoa va ma'muriy binolarda ko'chirilgan aholini qabul qilish joylari yo'lga qo'yilishi mumkin. Ko'chirilgan aholini qabul qilish joylariga qancha va qachon odam kelishiga qarab, ovqat va

ichimlik suv bilan ta'minlash nazarda tutiladi.

Aholini favqulodda vaziyat zonalaridan shoshilinch (kechiktirib bo'lmaydigan) ko'chirish, odatda, ko'chirilganlarni yig'ish joylarini yo'lga qo'ymasdan o'tkaziladi. Ularning vazifalari bunday hollarda tegishli ma'muriy-hududiy bo'linmalarga biriktirib qo'yiladigan tezkor guruhlarga yuklatiladi.

Tezkor guruhlar. Tezkor guruhlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- yashash joyidagi yoki ish joyidagi aholini xabardor qilish, yig'ish, hisobga olish va uning transportga chiqishini tashkil etish;
- aholini transport vositalariga taqsimlash, ko'chirish guruhlarini tuzish va ularga ko'chish yo'llari bo'y lab hamrohlik qilish;
- aholini ko'chirish va ko'chirish yuqori idoralariga xabar berish, qanday o'tayotganini nazorat qilish;
- mas'uliyatidagi zonada jamoat tartibini tashkil qilish va saqlash.

Aholini ko'chirishni rejalashtirish. Aholini ko'chirish tadbirlarini favqulodda vaziyat boshqarmalari va bo'limlarining, ijroiya idoralarining, shuningdek iqtisodiyot ob'ektlarining ishtirokida aholini ko'chirish hay'atlari rejalashtiradi.

Ko'chirish rejalarini tinchlik davrida favqulodda vaziyatlar oldini olish va ularni tugatish rejalarining bo'limi tarzida rasmiylashtiriladi.

Tegishli ko'chirish hay'atlari favqulodda vaziyat boshqarmalari va bo'limlarining, shuningdek mahalliy o'zini-o'zi boshqarish tashkilotlari va iqtisodiyot ob'ektlari ma'muriyatlarining ishtirokida ko'chiriladigan aholini qabul qilish, joylashtirish va uning kun kechirishini birinchi galda ta'minlash rejalarini ishlab chiqadi - bu ham tinchlik davrida favqulodda vaziyat oldini olish va ularni tugatish rejalarining bo'limi tarzida rasmiylashtiriladi.

Ko'chirilishi kerak bo'lgan aholining hammasiga turar joylarda (turar joydan foydalanish idoralarida), korxona, muassasa va tashkilotlarda aholini ko'chirish ro'yxatlari tuziladi. Ishchi va xizmatchilarining ishlamaydigan oila a'zolari oila boshlig'ining ish joyi ro'yxatiga kiritiladi.

Ro'yxatlar 3 (uch) nusxada tuziladi: birinchisi ob'ektda yoki turar joylardan foydalanish tashkilotida qoladi; ikkinchisi aholini ko'chirishga buyruq olingandan keyin ko'chiriladiganlarni yig'ish joylari (tezkor guruh)ga yuboriladi hamda aholini transportda (piyoda) olib chiqish tugagandan keyin tegishli aholini ko'chirish hay'atiga beriladi; uchinchisi ko'chirilayotganlarni transportda (piyoda) olib chiqish boshlangandan keyin joylashtirish joyidagi ko'chirilganlarni qabul hay'atiga yuboriladi. Ko'chirish ro'yxatlari va passportlar ko'chiriladigan aholini hisobga olish, joylashtirish va ta'minlash uchun asosiy hujjat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 242-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 455-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 754-sonli qarori
4. <https://lex.uz/>

AHOLI VA HUDDULARNI EKOLOGIK HUSUSIYATLI FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH

Shomirzaev Otabek Quvonovich

Sirdaryo viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi.

Telefon raqami: +998972757986

Elektron pochta manzili: shomirzayevfb@gmail.com

Annotatsiya: Ma'lumki, insonlar qadimgi davrlarda yovvoyi tarzda hayot kechirgan bo'lsalar, keyinchalik qabila-qabila bo'lib yashash davridan boshlab tabiatga o'z tazyiqini o'tkazib kelishgan. Hozirda inson tafakkuri shu qadar chuqur rivojlandiki, so'nggi bir asr mobaynida energetik resurslar yuz marta, qurollanish darajasi esa million hissaga o'sdi. Bunday hol ona-sayyoramiz va atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi, albatta.

Kalit so'zlar: Kislotali yomg'irlar, Tuproq, O'rmonlar, Iqlim, O'simlik va hayvonlar, Orol, atmosfera, suv manbalari.

Fan va texnika taraqqiyoti biosferani qutqarish uchun ulkan ishlarni qilishi mumkin bo'lsa-da, olimlar va davlat arboblari barcha tirik mavjudotlar hayotiga xavf tug'dirayotgan tahdid haqida tinmay «bong» urmoqdalar. Ona tabiat butun go'zalligi va tarovati bilan barchamizni lol qoldirib, ogoh bo'lishga undasa-da davlatlar va qit'alararo atrof-muhitning ifloslanishi, tirik mavjudotlarga qiron keltirish hollari, tuproq eroziyasi va cho'llanish jarayonlari afsuski, davom etmoqda. Bu kabi ekologik ofatlarga, masalan, o'tgan asrning so'nggi choragida ro'y bergan Chernobil AES sidagi halokat, Orol dengizining qurishi, Boyqo'ng'ir atrofidagi yadroviy sinovlar va boshqalar yaqqol misol bo'la oladi.

Ozon qatlaming yemirilishi. Atmosferaning eng yupqa qobig'i – ozon qatlaming asta-sekin yemirilishi haqida shov-shuvlar o'tgan asrning 80- yillariga kelib yanada kuchaydi. O'shanda ushbu muammoni uzoq Antarktidada joylashgan ilmiy-tadqiqot stansiyalari ko'tarib chiqa boshladilar. Oradan yetti yil o'tib AQSh sun'iy yo'ldoshining xabarlariga ko'ra «ozon teshigi» janubiy materikning 2/3 qismini egallashi ma'lum bo'ldi. Bunday holatning yuzaga kelishiga sabab sanoat chiqindilari bilan atmosferaga juda ko'plab xlor-ftorli birikmalar, uglevodorodlar shuningdek, turli aerozol birikmalar va xlor oksidlari chiqarilishi bo'lib hisoblanadi. Kislotali yomg'irlar. O'tgan asrning so'nggi choragi va hozirgi asrimiz boshidan boshlab texnogen hodisalar natijasida havoga ko'plab zaharli moddalar chiqarilmoxqdaki, bular biosferada kechadigan murakkab jarayonlarning borishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi tabiiy, albatta. Ayniqsa bunday holat yer sharining shimoliy mintaqalarida keng quloch yoymoqda. Chunki atmosferadagi sulfat moddasining 90% inson faoliyati va qilgan g'ayri-qonuniy hatti-harakatiga bevosita bog'liqdir.

Tuproq unumdorligining pasayishi, eroziya va cho'llanish jarayoni. Tuproqning yer yuzida muayyan qonuniyatlar asosida tarqalishi va u ham tirik jonzotlar makoni ekanligini ilk bor rus olimi V.V.Dokuchaev isbot qilgan. Zero, tuproq biosferada moddalarning aylanishida muhim o'rin tutadi. Chunki bu jarayon o'simliklar dunyosi, hayvonot olami va tuproq ishtirokidagina amalgaloshadi. Tuproqning eng muhim xossa va xususiyatlari unga to'g'ri munosabatda bo'lganimizda tobora yaxshilanib boraveradi. Aksincha, agar inson zoti tuproqqa betartib munosabatda bo'lsa, ya'ni ekinlarni sug'orish ishlari noto'g'ri o'tkazilsa, zaharli moddalar me'yordan ziyod qo'llanilsa, agrotexnika va almashlab ekish qoidalari buzilsa tuproq unumdorligi keskin pasayadi, xossalari esa yomonlashib boraveradi. Masalan, ko'pgina mintaqalarda suvdan noto'g'ri foydalanish oqibatida haydaladigan yoki sug'oriladigan yerlar tezda eroziyaga uchrab, xossalari yomonlashadi va natijada unumdorligi kamayadi. Bunday salbiy holatlar tuproq unumdorligini va xossalari ham izdan chiqaribgina qolmay, qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligining keskin (40-60% gacha) pasayishiga olib kelmoqda. Dunyoning bir qator davlatlarida zaharli kimyoviy moddalar, ma'dan o'g'itlar va boshqalarni me'yordan ortiq ishlatishga xuruj qo'yilmoqda. Bunday hol qishloq xo'jaligida muayyan chekinish va inqirozlarni keltirib chiqarishdan tashqari atrof-muhitga va insonlar salomatligiga jiddiy putur yetkazmoqda.

Afsuski bu kabi global muammolar qatoriga Orol fojeasi ham qo'shildiki, endilikda u umummilliy fojeadan umuminsoniy fojeaga aylanib bormoqda. Mustaqil mamlakatimiz hukumati tomonidan bu boradagi mavjud muammolarni bartaraf etish borasida muayyan ishlar amalgaloshadi.

oshirilmoqdaki, ular biz uchun, mamlakatimiz kelajagi uchun mustahkam poydevor hisoblanadi, albatta.

O'rmonlarning qirqilishi. O'rmonzorlar yer yuzida yashil zahira bo'libgina qolmasdan, balki biologik qayta tiklanadigan resurslar toifasiga ham kiradi va ularning tabiatdagi ahamiyati beqiyos hisoblanadi. Ular havoni tozalab, tirik olamni kislorod bilan boyitadi va shu tariqa bir butun ekotizimning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'rmonlar shuningdek, tuproqning yuza qatlami uchun yashil libos bo'lib hisoblanadi. Basharti o'rmonzorlar biror sabab bilan yo'qotilsa, u holda o'sha yerda tuproq tezda eroziyaga uchrab, unumdorligi va xossalari yomonlashadi.

Tabiatdagi barcha o'zgarishlarni shartli ravishda bevosita va bilvosita yoki biz sezadigan va sezmaydigan guruhlarga ajratish mumkin. Ular o'ta shiddat bilan yoki o'ta sekin va bilinarbilinmas o'tishi ham mumkin.

Ammo bizni o'rab turgan olamda shunday o'zgarishlar ham bo'ladiki, ularni biz ilg'amasligimiz yoki his qilmasligimiz mumkin. Chunki ular bizdan yiroqda, bizsiz va ba'zan esa bir faslda emas, balki uzoq muddat ichida ro'y berishi mumkin. Masalan, tuproq paydo bo'lishidagi kurash jarayoni, vulqonlarning otilishi, osmon jismlarining harakati, yerning o'z o'qi atrofida aylanishi, o'simlik va boshqa tirik jonivorlarning o'sib rivojlanishi va boshqalar shular jumlasiga kiradi. Bularning barchasi tabiatda bir-biriga bog'liq holda vujudga keladi va biz ularni tabiat hodisalarb deb baholaymiz. Boshqa tirik organizmlarda bo'lgani kabi inson ham o'z ta'sirini tabiatga o'tkazib boradi va u ham tabiat bilan bog'liq holda ish ko'radi. Ta'kidlash kerakki, oddiy suv, havo, yorug'lik, issiqqlik yoki oziq-ovqat zaxirasi yoki yashash muhiti, manzili bo'lmasa tirik jon sifatida inson ham yashay olmaydi.

Bundan tashqari ular yaylovlarni kengaytirish, dehqonchilik va boshqa sohalarni ham takomillashtirishga zo'r bera boshlaganlar. Kapitalizmda esa sanoat va boyliklar bir hovuch insonlar qo'liga o'tdi, natijada davlat boshqaruvi ham ularga qaram bo'lib qoldi. Bu davrda ayniqsa, yer osti boyliklari zahirasi, yangi yerkarni o'zlashtirishga kuchli darajada e'tibor qaratildi va qishloq aholisining shaharga tomon migratsiyasi nisbatan kuchayib bordi.

Hozirda ko'plab hayvon va o'simlik turlari qizil kitobga kiritilgan, qolganlari esa yo'q bo'lish arafasida turibdi. Yaxshiyamki, mustaqilligimiz bois bu kabi ayanchli oqibatlarning oldi olinib, o'tgan yillar mobaynida mamlakatimiz miqyosida ekologik muammolarning oldini olishga qaratilgan mintaqaviy, davlatlararo va qit'alararo ahamiyatga molik anjumanlar o'tkazilib, ularda muhim masalalar ko'rib chiqilmoqda va eng muhim qarorlar qabul qilinmoqdaki, bular shubhasiz, ekologiya fanining rivojiga munosib hissa bo'lib qo'shiladi.

Iqlimga ta'siri. Organik hayotda havoni ifloslantirish ayniqsa, yirik sanoat markazlari bo'lgan shaharlarda, tabiiy boyliklar katta miqdorda o'zlashtirilayotgan mavze va avtotransport serqatnov bo'lgan hududlarda yaqqol seziladi. Ular muayyan darajada quyosh nurini o'zida yutishi oqibatida issiqlik miqdorini pasaytiradi. Shu o'rinda iqlimshunoslarning ta'kidlashlashlaricha keyingi yarim asrda bulutli kunlar ancha ko'payib, havo musaffoligida birmuncha kamayish sezilmoqda.

Tuproqqa ta'siri. Biosferaning oziqa zanjirida suv, iqlim resurslari, o'simliklar olami va hayvon turlaridan tashqari tuproq va ona zaminning ahamiyati beqiyosdir. Keyingi yarim asrda tabiatda yuz bergen katta salbiy o'zgarishlar, havoning tezda isib yoki sovib ketishi, turli birikmalar va moddalar bilan har xil darajada ifloslanish oqibatda biosferaning boshqa komponentlari tuproqqa o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Chunki, havo bilan tuproq chambarchas bog'liq bo'lgani singari, suv, boshqa barcha tirik jonivorlar hayoti ham bir-biri bilan bevosita bog'liqdir. Agarda havoda zaharli birikmalar bo'lsa, ular albatta yerga va suv havzalariga qaytib tushadi, natijada ular barcha tirik jonivorlarning hayotiga katta xavf tug'diradi. Shu o'rinda atmosfera tarkibining o'zgarishi tuproqdagagi jarayonlarning kechishi va uning fizik, kimyoviy hamda boshqa xossalari u yoki bu darajada ta'sir ko'rsatadi. Tuproqqa esa ularning nafas olishi uchun havo talab etiladi. O'simlik va hayvonlarga ta'siri. Atmosfera havosini turli xil og'ir metallar, sanoat chiqindilari va boshqa moddalar bilan ifloslantirish pirovard natijada biosferadagi quruqlik va suv havzalaridagi tirik mavjudotlarning xayotini xavf ostiga qo'yadi. Havodagi bunday aralashmalar asta-sekin yer yuzasiga o'tirib, o'simliklarning o'sishi hamda rivojlanishiga katta to'sqinlik ko'rsatadi. Natijada ildiz tuzilishi, morfologik xususiyatlari, novda, barg va gullarning faoliyati birmuncha zaiflashadi, ular o'sish va rivojlanishdan orqada qoladi. Ba'zi hollarda esa o'simliklar va hayvon turlarining o'limga mahkum etilish hollari ham kuzatiladi. Misol uchun atmosfera tarkibida zaharli, bug'uvchi gazlar va og'ir metal (ftor, stronsiy, qalay va boshqa.) lar miqdori yuqori bo'lganda barcha tirik

jonivorlarning hayotida qiyonalish ro'y beradi. Oltingugurt gazi, vodorod, fтор, azon, xlor va boshqa birikmalar o'simlik uchun o'ta xavfli hisoblanadi. Ayniqsa ular gazlar, og'ir metallarga o'ta bardoshsiz bo'ladi. Masalan, Tojikistonidagi aluminiy zavodi Surxon vohasidagi ko'plab o'simlik turlarining o'sish va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Orol bo'yi mintaqasidagi tabiat o'zgarishlari, tuproqda to'plangan ana shunday og'ir metallar, zaharli kimyoviy preparatlar, tuz birikmali va boshqa mayda zarrachalar oqibatida o'simliklar va hayvonot olamining o'zgarishiga sabab bo'ladi. Insonlarning noqulay muhitda hayot kechirishi pirovard natijada turli-tuman hastaliklarni keltirib chiqardi. Natijada bolalar uchun raxit, saraton, kamqonlik kabi kasalliklar yuzaga keladi. Shunday qilib, ta'kidlash joizki, atmosfera musaffoligini har qanday sharoitda ham saqlash, unga erishish va muayyan chora-tadbirlarni amalga oshirish hozirda jahon miqyosidagi muammolarga aylanmoqda. Bu borada bizning mamlakatimizda ham aniq va rejali ishlar qilingan va qilinmoqda. Bizda ham atmosfera musaffoligini saqlash asosiy ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Iqlimning tez o'zgarib turishi, jug'rofyi jihatdan mintaqamizning cho'l va yarim cho'l hududiga yaqinligi, tog' oldi va tog'li hududlarning mavjudligi havoning ifloslanish darajasi yuqori ekanligidan darak beradi.

Umuman mamlakatimizda atmosfera havosining ifloslanishiga qarshi chora-tadbirlar belgilashda quyidagilariga e'tibor berish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- sanoatda yangi tozalash qurilma va jihozlarni ishga tushurib, ularning samaradorligini oshirish choralarini ko'rish;
- chiqindisiz texnologiyalarni sanoatda joriy etish;
- zararli chiqindilar yoki moddalar bilan ishlayotgan korxonalarni keskin kamaytirish yoki yopish chora-tadbirlarini ko'rish;
- yirik shaharlarda transport qatnovi va harakatini maqbul me'yorga keltirish, transport parklari tarkibini zamонави transport vositalari hisobiga yangilab borish;
- asta-sekin elektr transporti vositalari (tramvay, trolleybus va boshqa) ga o'tish;
- har bir mintaqada yashil himoya hududlarini barpo qilishga erishish va ekologiya sohasida bilim hamda malakalarimizni oshirish va hokazo.

Suv qobig'i va uning muhofazasi. Ma'lumki, ona sayyoramizda mavjud bo'lgan barcha suv manbalari (okean, dengiz, daryo, ko'l, buloq va boshq.) gidrosferani tashkil etadi va u o'ziga yarasha ona zaminimizning suv qobig'i hisoblanadi.

Suv manbalarining ifloslanishi va oqibatlari. Mamlakatimizda katta miqdorda suv zahirasi bo'lishiga qaramay, ular biz bilan chegaradosh davlatlar hududidan oqib keladi va ular transchegaraviy daryolar deb yuritiladi. Ularni ifoslantiruvchi suv osti va suv usti manbalar xilmay-xil bo'lib, bunday chiqindilar bizga ham yetib kelmoqda. Ifloslovchi manbalar deganda sanoat korxonalari, maishiy oqova suvlar, qazilma boyliklar, neftni qayta ishslash, transport, qishloq xo'jaligi, tibbiyotda foydalangan suvlar va boshqalar nazarda tutiladi. Sanoat mahsulotlarini qayta ishslashda foydalangan suvlar neft va neft mahsulotlari, pestitsid, rangli metallar, murakkab kimyoviy vositalar va boshqa moddalar aralashmalari bilan ifloslanadi. Bundan tashqari suv tarkibida tuz, qum, shag'al, tosh, alibastr va ohak birikmali ham bo'ladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 242-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 455-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 754-sonli qarori
4. [4. https://lex.uz/](https://lex.uz/)

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 21-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(24-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000